

СУЧАСНЕ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ВИХОВНОГО ЗНАЧЕННЯ БАТЬКІВСТВА

У статті “Сучасне переосмислення виховного значення батьківства” О.А. Корман аналізує розвиток батьківства, його виховне значення. У статті аналізуються сучасні тенденції розвитку батьківства та ролі батька в сьогодиншній сім’ї, переосмислення педагогічного значення батька у виховному процесі. Також наводяться статистичні дані досліджень впливу біологічного батька у формуванні та моделюванні поведінки дітей та молоді в суспільстві.

Ключові слова: виховання, значення батьківства.

В статье “Современное переосмысление воспитательного значения отцовства” А.А. Корман анализирует развитие отцовства, его воспитательное значение. В статье анализируются современные тенденции развития отцовства и роли отца в сегодняшней семье, переосмысление педагогического значения отца в воспитательном процессе. Также приводятся статистические данные исследований влияния биологического отца в формировании и моделировании поведения детей и молодежи в обществе.

Ключевые слова: воспитание, значение отцовства.

In his article “Contemporary rethinking of the educational value of fatherhood” Korman O.A. examines the development of fraternity, its educational value. The article analyzes the development trends of fatherhood and the role of the father in the family today, rethinking the pedagogical value of his father in the educational process. There are statistical data impact studies biological father in the forming and modeling behavior for children and young people in society.

Key words: education, the importance of fatherhood (eng).

Постановка проблеми. Усі глобальні проблеми, що існують на Заході, актуальні і для країн СНД. Багато з них у нас навіть гостріше, тому що загальні труднощі демографічної модернізації посилюються соціально-економічною кризою перехідного періоду, а супутня йому хвиля консервативної свідомості перешкоджає тверезій соціальній рефлексії, підміняючи її наївною моралізацією і закликами “повернутися” з важкого сьогодення в уявне прекрасне минуле.

Також гостро стоїть питання щодо розуміння батьківства, шлюбу і сімейних відносин. Багато філософів, фольклористів і психоаналітиків писали про іманентну жіночність “російської душі” (або національного характеру). Стверджується, що хоча влада в ній належить батьку, в центрі сімейного світу, по якому дитина налаштовує свій світогляд, стоїть мати. Батько – фігура скоріше символічна, реально всім розпоряджається мати, і діти її більше люблять. Такі узагальнення ризиковані. З одного боку, розділення інструментальних і експресивних ролей на чоловічі та жіночі культурно більш-менш універсальне. З іншого боку, батьківські практики усюди сильно варіюють. Переоцінка стабільності традиційних цінностей може перешкодити відмітити нові тенденції розвитку, більш-менш такі ж, що в решті світу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Автор статті опирається на роботи російських

дослідників Т. Гурко, Н. Римашевска, Д. Ванна, М. Малишева, Л. Куббинс, Е. Мещеркіна, М. Пискакова, які вивчають причини “кризи маскулінності”, західних дослідників Zulehner P.M., Volz R. та інших, аналізуючи статистичні дані ролі та виховного значення сучасного батька в сімейних відносинах.

Значення батьківства і батька повною мірою недооцінене. Стан інституту сім’ї, сучасної моделі батька, його вплив та роль у вихованні підростаючого покоління, педагогічне та виховне значення, статистичні показники світових досліджень гостро відображають сучасну реальну картину безбатьківщини у світі.

Мета статті – звернути увагу на недооцінену роль батьківства у виховному процесі сучасного молодого покоління.

Виклад основного матеріалу. Перша з них – ослаблення інституту браку. Частка позашлюбних народжень (на 100 народжених) виросла з 13,1% в 1960 р. до 28,8% в 2001 р. [8, 84 – 86]. У 2003 році вони склали 29,7% загального числа новонароджених. Ця тенденція не є виключно російською, вона навіть більше виражена в деяких інших країнах СНД, де відповідні цифри перевищують 40%. Крім того, потрібно мати на увазі, що половина позашлюбних народжень визнається батьками, що свідчить про невинуватий характер відносин між батьками. Проте, все більше дітей виховується в

незареєстрованих партнерствах (у 1996 р. в них полягало 14% жінок від 20 до 24 років, а в 1999 р. – вже 17,4%) і в неповних, переважно материнських сім'ях. Число шлюбів на 1000 населення зменшилося з 10,6% в 1979 р. до 6,9% в 2001 р. У поєднанні із збільшенням кількості розлучень (цей показник в Росії один із самих високих у світі), це сприяє зростанню соціальної та психологічної безбатьківщини.

Помітно ослабили й установки на народження дітей. З думками, що “борг кожної жінки стати матір'ю” та “борг кожного чоловіка ростити дітей” набагато частіше погоджуються представники старших, ніж молодших поколінь [2, 41].

В уявленнях про справедливий розподіл сімейних функцій традиційні установки борються з егалітарним і, причому жорсткі взаємні звинувачення чоловіків і жінок почалися ще в 1970-х рр. Реальний розподіл праці та відповідальності в пострадянській сім'ї, навіть міській, залишається скоріше традиційним [7, 256; 11, 14 – 17]. Ролі здобувача і розпорядника грошей виразно розподілені між чоловіком і дружиною: він заробляє – вона витрачає. 80% опитаних москвичів, наприклад, рахують зароблення грошей переважно турботою чоловіка, але в той же час більше третини їх віддають перевагу тому, щоб грошима розпоряджалися дружини.

Що стосується турботи про дітей, то 81% опитаних хотіли б ділити її порівну (у США так думають 90%). На питання “Чи здатна більшість чоловіків так само, як і жінки, піклуватися про дітей?” позитивно відповіли 65,6% жінок, що є в шлюбі, та 67,7% чоловіків, негативно – чверть жінок і майже третина чоловіків. Хоча молодші й освіченіші чоловіки теоретично готові взяти на себе частину сімейних справ, ці зрушення відбуваються дуже поволі. Судячи по реальних витратах часу, гендерна чи тендерна!!! нерівність в пострадянській сім'ї навіть збільшилася [7, 256].

Участь батька у вихованні, за виключенням дисциплінування дитини, в якій бере участь кожен четвертий батько, нерідко залишається символічним. Батьківський внесок коливається від 8,5% (у допомозі в приготуванні уроків) до 1,9% (у догляді за хворою дитиною). Характерно, що розповідаючи, як в їх сім'ї ухвалюються рішення, подружжя часто розходяться в поглядах: чоловіки говорять, що більшість сімейних рішень приймаються спільно, тоді як дружини приписують собі важливішу роль. Це говорить про підвищені соціальні домагання жінок і про те, що чоловіки цих домагань фактично не оспорюють. У визначенні ключового для нашої теми питання “Що дітям можна робити?” вирішальну роль

чоловікам відвели тільки 8,7% дружин і 8,2% чоловіків [7, 269].

Ще більше знижується вплив батька в разі розлучення. За словами розлучених батьків, тільки третина з них бачить своїх дітей досить часто і може якоюсь мірою займатися їх вихованням. Дружини оцінюють положення ще песимістичніше, кажучи про відсутність яких би то не було відносин між батьком і дитиною удвічі частіше. Приблизно така ж картина існує у Франції. Причина цього – не тільки і навіть не стільки в небажанні батьків, скільки в настрої розведених жінок. Лише 17% опитаних жінок сказали, що хотіли б частіших контактів батька з дітьми, а 41% уважали за краще, щоб таких контактів не було зовсім [10, 16]. Деякі розведені батьки вимушені відстоювати свої права на дитину в суді, причому, як правило, безуспішно.

Багато російських дослідників (Е. Здравомыслова і А. Темкина, М. Арутюнян, Т. Гурко, Е. Ярская-Смирнова, Ж. Чернова) бачать у цьому дискримінацію чоловіків і порушення прав батьківства, яке разом з неможливістю реалізації чоловіками ролі монопольного годувальника і фактичним домінуванням жінок у сім'ї, сприймається як одна з причин “кризи маскулітності”.

Для відстоювання своїх прав пострадянські батьки вимушені навіть створювати власні правозахисні організації. Перша незалежна Всеросійська благодійна асоціація “Батьки і діти”, на чолі з юристом Р. Тюрніним, була утворена 18 листопада 1990 р. Члени її виходять з того, що права дитини невід'ємні від рівних прав батьків, а реалізація права на відповідальне батьківство розглядається як спосіб захисту прав дітей. Алтайський краєвий кризовий центр для чоловіків (керівник – М. Костенко), створений у 1996 р. у структурі Комітету з соціального захисту населення, вважає своєю метою збереження, підтримку і реабілітацію фізичного, психічного і соціального здоров'я чоловіків, шляхом надання їм відповідних консультативних, терапевтичних і педагогічних послуг.

Фрагментарні психологічні дані, узагальнені Е.Н. Ільїним [4, 92 – 96], свідчать про те, що уявлення російських батьків та їх дітей про специфіку батьківського стилю батьків і матерів достатньо стереотипні і мало відрізняються від зарубіжних. В очах дітей батько – сильна, смілива, упевнена, рішуча, витривала, активна і відповідальна людина, матері ж приписуються дбайливість, ласкавість, ніжність, відповідальність, м'якість і активність [1, 31– 36]. Емоційно діти всіх віків відчувають себе ближче

до матері, чим до батька [5, 54 – 61]. Відповідаючи на питання “Наскільки добре розуміють Вас батьки?”, “Чи ділитесь Ви з ними своїми сокровенними думками, переживаннями, планами?” і “Наскільки легко Ви відчуваєте себе з батьками?” школярі і студенти (від 14 до 20 років) поставили матір значно вище за батька [6].

Спілкуванням з матір'ю підлітки задоволені значно більше (31% підлітків), чим спілкуванням з батьком (9%) Т.А. Гурко [3, 34] пропонувала підліткам і студентам дописати незакінчене речення “Я люблю свою матір, але...” та “Я люблю свого батька, але...” Претензії до батьків виявилися різними. Матерям найчастіше дорікають у тому, що вони “зайве контролюють”, “не дають самостійності”, “дуже турбуються”, “лізуть у все”. До батьків претензій більше: скарги на грубість, несправедливість, авторитарність, недолік доброти, пияцтво, але більш за все – на неувагу і на відсутність батька вдома. Цікаво, що якщо батько не живе в сім'ї, його ідеалізують: “люблю його в глибині душі”, “люблю свого батька, але любов ця заочна, оскільки не спілкуюся з ним”, “люблю, але ніколи його не бачила”.

Хоча діти добре знають своїх батьків й уміло користуються їх слабостями, соціальний стереотип деколи виявляється сильнішим за особистий досвід. Готуючи в 1970 р. методичку самооцінки для дослідження юнацької дружби [6, 52], пропонувалося дітям своїх друзів передбачити, як їх оцінять за певним набором якостей тато і мама, а потім порівнювалися їх очікування з реальними батьківськими оцінками. У сім'ї Т. мама була строга і реалістична, тато ж був настільки закоханий у сина, що бачив у ньому самі гідності. 15-річний Алік це відмінно знав, але проте чекав від батька критичніших оцінок, ніж від матері. Стереотип суворого і вимогливого батька та пов'язані з ним занижені очікування пересилили власний життєвий досвід підлітка.

Для розуміння суперечностей батьківської ідентичності дуже плідний щоденниковий метод. 40-річний інженер, вимушений ради заробітку піти працювати будівельником, пише у вересні 1999 р.: “Звернув увагу на те, що мої слова і моя думка по багатьом питанням в бесідах з сином (15 років – ГИК) викликають у нього поблажливу усмішку і ввічливе: “Так, тато, в принципі теоретично ти маєш рацію, але наш час вносить істотні корективи до твоїх міркувань”. “Якщо раніше я міг якось не відреагувати на ці слова, то сьогодні мене просто прорвало” [12, 197 – 98].

Причина сварки – найбанальніша: синові було потрібно мобільник. Батько намагався йому

пояснити, що “не це головне в людині”. Не допомогло. Дарований мобільник бурхливого захоплення в сина не викликав: “і модель телефону не особливо престижна, і ціна відповідно невисока”. Батько відчуває, що у них з сином різні життєві цінності і дорікнув синові, що коли батько у від'їзді, той йому не пише, на що хлопчик так щиро відповідає: “Тато, а про що писати? Ви там заціклені на цеглі, розчині, втомлюєтеся. Живете на біологічному рівні: спати, працювати, працювати, спати. Які високі матерії можуть приходити в голову, щоб їх обговорювати? І взагалі, в цьому житті добивається успіху не той, хто кричить, а той, хто вдало вписується в систему, потрапляє в струмінь. А щоб потрапити в неї, треба вчитися в успішних людей, прагнути до їхнього кола за будь-яку ціну. Зараз головне в житті – гроші. Будуть гроші, буде все: і шана, і пошана, і положення в суспільстві. Я хочу прожити життя красиво, а тому дотримуватимуся тих принципів, які швидко ведуть до успіху і процвітання” [9, 199, 200].

На перший погляд, конфлікт суто сучасний. Але в ньому закладено дві різні проблеми: а) чи є у підлітка потреба ділитися з батьком своїми переживаннями? (це залежить від ступеня їх психологічної близькості) і б) наскільки високо син оцінює батьківський життєвий досвід? Останнє, на жаль, залежить перш за все від сприйнятої успішності батька. Якщо по прийнятих у суспільстві соціальних критеріях батько – невдаха, то це знижує і синову оцінку. Драматичні колізії такого роду з'явилися не сьогодні. У доперестроєчному фільмі В. Меньшова “Розиграш” син прямо заявив батьку, що жаліє його як невдачу, тоді як батьку це навіть у голову не приходило.

Оскільки чоловік оцінюється, перш за все, за своїми поза сімейними досягненнями, соціальні невдачі, наприклад, втрата роботи знижують і його сімейний статус, а разом з тим і самоповагу. Соціолог Глен Елдера, що вивчав психологічні наслідки американської “Великої депресії” 1929 – 32 рр., знайшов, що батьки, що втратили роботу, проводили більше часу з дітьми, але якість цих відносин помітно погіршувалася: безробітні чоловіки ставали дратівливішими, ухвалювали довільні рішення і т.д. Причому це погіршення залежить не стільки від масштабу фінансових труднощів, скільки від того, як сам чоловік їх сприймає. Свідомість своєї невдачі в ролі годувальника деморалізує чоловіка та ускладнює його відносини з дітьми.

Німецькі дослідники констатують, що з 1975 р. чоловіки стали більш терпимі, менш агресивні,

вони краще ставляться до жінок. Найповільніше міняється їх поведінка в сім'ї і по відношенню до дітей. У числі іншого, цьому сприяє чоловічий шовінізм, отожднюючий маскуліність з поза сімейними досягненнями. “Професійно невдачливий чоловік – взагалі не чоловік” [13, 95].

Якщо так склалися справи в благополучній Німеччині початку 1990-х рр., чи може бути інакше в охоплених кризою країнах СНД?

Багато суперечностей батьківської ідентичності практично неусувні. Коли в червні 2001 р. цитований далі чоловік захворів і потрапив до лікарні, це принесло йому нові розчарування. “Все більше нерозуміння у взаєминах з сином. За 2 місяці, що я знаходився в лікарні, він приходив мене відвідати всього 2 рази, та і тоді я відчув, що в цьому більше заслуга дружини: прийшов, приніс фруктів і пакет кефіру і швиденько віддалився”. З дівчиною і хлоп'ятами хлопцю веселіше, ніж з хворим батьком. Що це – порок байдужого покоління, що комерціалізується? Якби ж. Небагато подумавши, чоловік пригадав, що в юності й сам був таким самим. Коли його власний батько захворів і потрапив з інфарктом в лікарню, він його жодного разу не відвідав, а для самовиправдання придумував образи на недостатню уважність з боку батька: “Це я розумію тепер, коли і в моєму серці з'явився щіткий біль від образи за невдячність сина. Для чого я стільки років рвав жили, будуючи хороми для “нових росіян”? Для того, щоб одягнути, взути і забезпечити синові життя не гірше, ніж у інших. А може не потрібно було так звертати увагу на матеріальну сторону життя, а більше займатися духовними проблемами? Це я зараз переймаюсь питанням, як треба було жити, а в молоді роки в мене сумнівів не було, а була впевненість, що все роблю правильно” [9, 200–201].

Багато помилок повторюються з покоління в покоління й усвідомлюються лише тоді, коли нічого вже не виправиш.

Факти – річ уперта, і вони говорять прямо протилежне, що діти, що вирости без рідного біологічного батька:

- у 5 разів більш ймовірно зроблять самогубство;
- у 35 разів більш ймовірно втечуть з будинку;
- у 20 разів більш ймовірно матимуть проблеми із своєю поведінкою;
- у 14 разів більш ймовірно вчинять зґвалтування (хлопчики);
- у 9 разів більш ймовірно покинуть школу, не довчившись;
- у 10 разів більш ймовірно стануть наркоманами;

- у 9 разів більш ймовірно закінчать своє життя в убогості;

- у 20 разів більш ймовірно закінчать свої дні у в'язниці.

А зараз подумайте, хіба не за останні десятиліття різко зросла злочинність, кількість самогубств, наркоманія і т.д.? Чи не є все це результатом вигнання батьків з життя їх дітей? На жаль, але факти показують, що мати не в змозі у відсутність батька дати дитині повноцінне виховання.

Так 63% від усього підліткового суїциду здійснюється дітьми, що ростуть без батьків (Source: US DHHS Bureau of the census).

90% всіх бездомних дітей і діти, що регулярно тікають з дому, – походять з сімей без батька.

85% дітей з характерною антисоціальною поведінкою ростуть у сім'ях без батька (Source: Centre for Disease Control).

80% зґвалтувань мотивовано гнівом, джерело якого виникає з сімей, в якій не було чи немає батька (Source: Criminal Justice & Behaviour, Vol 14, p. 403 – 26).

71% дітей, що кидають школу, ростуть (росли) у сім'ях без батька (Source: National Principles Association Report on the State of High Schools.).

70% дітей, що потрапляють у державні спеціалізовані заклади, “походять” із сімей без батьків (Source: US Dept of Justice Special Report).

85% всіх підлітків, що знаходяться у в'язницях, росли в сім'ї без батька (Source: Fulton Co. Georgia jail populations, Texas Dept. of Corrections).

Ми стикаємося віч-на-віч із страхітливим завданням виховання наших дітей в епоху культури, що знаходиться в стані кризи. Дослідження пропонують нам страшну картину, засновану на статистичних даних про те, що щодня відбувається тільки в Америці (а це християнська країна, на яку всі рівняються). Наприклад:

- 1000 незаміжніх дівчаток-підлітків стають матерями;
- 1106 дівчаток-підлітків чинять аборти;
- 4219 підлітків заражаються хворобами, що передаються статевим шляхом;
- 500 підлітків починають вживати наркотики;
- 1000 підлітків починають вживати алкоголь;
- 135 000 дітей беруть з собою пістолет або іншу зброю до школи;
- 3610 підлітків піддаються нападу, 80 – зґвалтуванню;
- 2200 підлітків відраховують з школи;
- 7 дітей (у віці від 10 до 19 років) – вбивають;
- 7 підлітків (у віці 17 років і молодше) заарештовують за вбивства;
- 6 підлітків здійснюють самогубства.

СУЧАСНЕ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ВИХОВНОГО ЗНАЧЕННЯ БАТЬКІВСТВА

За ініціативою ЮНІСЕФ у грудні 2000 – лютому 2001 років в Україні на науковій підставі і з широким залученням було проведено регіональне опитування дітей і молоді “Голосу молодих”. Отримані дані – сьогоднішня правда України та її перспективи.

Наскільки наші діти відчують себе в безпеці?

- Більшість українських дітей відчують безпеку у своєму оточенні. Проте 19% опитаних відзначають, що відчують себе в небезпеці, що стосується східних регіонів країни – 24%. Діти відчують загрозу небезпеці від людей грізного вигляду і бояться насильства.

- 19% опитаних мають друзів або родичів, які постраждали від насильства. Це головним чином фізичне насильство або крадіжка.

Як діти оцінюють відносини у своїх сім'ях?

- 63% українських дітей перенесли насильство або агресивне відношення – переважно це крики, а так само фізичне насильство (11%), особливо у великих сім'ях.

- 61% заявили, що їх батьки дуже агресивно реагують на погану поведінку дітей. Проте багато батьків у таких ситуаціях відноситися до дітей з розумінням.

- 59% дітей намагаються поговорити з батьками, коли відчують, що до них відносяться несправедливо, проте 40% не роблять цього.

Наскільки щасливі наші діти?

- Приблизно дві третини українських дітей відчують себе “в цілому” щасливими. 59% – більш-менш відчують себе щасливими. У той же час 37% – щасливі тільки іноді.

- Відповідно до отриманих даних час, проведений з друзями (65%), з ріднею (53%), а так само в школі (48%) дозволяє їм відчути себе щасливими. Докори і покарання (59%), а так само час, проведений у школі (47%), – роблять їх нещасними.

- Дітей, проте, турбують сімейні негаразди і проблеми в школі (47%), на другому місці – незадовільна економічна ситуація (17%).

- На думку 45% опитаних, життя сьогодні стало гірше або набагато гірше.

- Наскільки діти підлягають впливу шкідливих або нелегальних речовин?

- 72% дітей палили хоч би один раз у житті. Більше половини має друзів свого віку, які вживають алкоголь.

- 42% дітей мають друзів або знайомих свого віку в яких є залежність від тютюну.

Які **висновки** можна зробити з вищенаведеного?

1. Проблеми сучасного батьківства не є

чимось винятковим, їх не можна розв'язати шляхом повернення до реального або уявного минулого.

2. Глобальна “криза батьківства” – не криза в звичайному розумінні цього слова, а частина довгострокового процесу переосмислення звичного гендерного порядку, який потрібно вивчати у всій його складності і багатогранності. Це вимагає широкої міждисциплінарної і макросоціальної перспективи.

3. Це ставить нові завдання перед соціальною педагогікою. Сподіватися на прості прийоми і методи (на зразок того поширені на початку 1980-х рр. ілюзії, що потенційні батьківські якості радикально покращають, якщо чоловіки будуть присутні при пологах) очікувань не виправдовують. Тут потрібні серйозні професійні дослідження.

4. Однією з ланок гендерної педагогіки повинна бути підготовка хлопчиків до засвоєння батьківських ролей. В умовах сучасних малодітних сімей і масової безбатьківщини, коли позитивного особистого досвіду в багатьох хлопчиків немає, це абсолютно необхідно, проте ніяких стандартних рецептів на цей рахунок немає. Спроба будувати гендерне виховання альтернативна, шляхом зіставлення батьківських властивостей і материнських функцій, принесуть більше шкоди, чим користі. “Крутих мужиків” досить успішно формує саме хлоп'яче середовище, а ось тонких і розуміючих чоловіків – ні. Можливо, потрібні якісь ігрові форми, що сприяють емоційному розвитку хлопчиків, формуванню в них емпатії і т.п. Дуже плідною може бути робота хлопчиків-підлітків з молодшими дітьми. Позитивний досвід такого роду в країні був, треба наново обдумати і оцінити його.

5. У навчанні мають потребу і дорослі чоловіки. Це здається наївною утопією, в той час, як в 1970-х роках Московський райком партії Ленінграда один раз на тиждень організовував семінар для обміну батьківським досвідом. Партійні працівники боялися, що справа зірветься, чоловіки не прийдуть. Але ті прийшли і довго не хотіли розходитися. Виявилось, що багато батьків відчують свою некомпетентність і жадають допомоги. Але для цього теж потрібний професіоналізм. Стиль батьківської поведінки, як і маскулінності в цілому, не є справою вільного вибору, індивідуальний підхід можуть забезпечити тільки спеціально підготовлені психологи, педагоги і соціальні працівники. Гостро необхідні консультації для безробітних і соціально-неблагополучних батьків. Суспільство повинне

ВІДОБРАЖЕННЯ ІДЕЙ К.Д. УШИНСЬКОГО ПРО ДУХОВНО-МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ В ТВОРЧИХ ДОРОБКАХ ПЕДАГОГІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

ретельно вивчати і підтримувати будь-які чоловічі ініціативи, сприяючи формуванню відповідального батьківства. Потрібно видавати більше книг у допомогу для батьків. Чоловік, який не був батьком, не може навіть оцінити, що він утратив. Сімейні історії мають не тільки академічну цінність. Цікавий людський документ про спадкоємність хороших батьківських традицій – сімейна хроніка відомого соціолога О.Н. Яніцького [12, 73]. Необхідно використовувати для пропаганди відповідального батьківства телебачення та інтерактивний Інтернет.

1. Арканцева Т.А., Дубовская Е.М. Полоролевые представления современных подростков как действенный фактор их самооценки // Мир психологи. – 1999. – №3. – С. 31 – 36.

2. Гурко Татьяна Александровна. Вариативность представлений в сфере родительства // Социологические исследования. – 2000. – №11. – С. 41.

3. Гурко Татьяна Александровна. Родительство: социологические аспекты. – М., 2003. – С. 34.

4. Ильин Евгений Николаевич. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины. – СПб., 2002. – С. 92 – 96.

5. Казан Виктор Ефимович. Семейные и полоролевые установки у подростков // Вопросы психологии. – 1987. – № 2. – С. 54 – 61.

6. Кон Игорь Семенович. Дружба. // Изд. №4. – СПб. – 2005. – С. 52.

7. Малышева Марина Михайловна Современный патриархат // Социально-экономическое эссе. – М., 2001. – С. 82.

8. Основные демографические показатели по всем странам мира в 2004 году // Демоскоп Weekly. – 30 августа – 12 сентября 2004. – №167 – 168. – С. 84 – 86.

9. Подольский А, Идобаева О., Хейманс П. Диагностика подростковой депрессивности. Теория и практика. – СПб. – 2004. – С. 97 – 201.

10. Прокофьева Лидия Михайловна, Валетас Мари-Франс. Отцы и дети после развода // Население и общество. – ноябрь 2000. – №50. – С. 16.

11. Римашевская Н., Ванной Д., Малышева М., Куббинс Л., Мецкерина Е., Пискалова М. Окно в русскую частную жизнь. / Супружеские пары в 1996 году. – М., 1999. – С. 14 – 17.

12. Яницкий Олег Николаевич. Семейная хроника (1852 – 2002). – М., 2002. – С. 73.

13. Zulehner P.M., Volz R. Manner im Aufbruch. Wie Deutschlands Manner sich selbst und wie Frauen sie sehen. Ein Forschungsbericht. Ostfildern 1998. – S. 95.

Стаття надійшла до редакції 27.01.2010

УДК 37.01

Олена Жаданова, аспірант Інституту педагогіки АПН України,
м. Київ

ВІДОБРАЖЕННЯ ІДЕЙ К.Д. УШИНСЬКОГО ПРО ДУХОВНО- МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ В ТВОРЧИХ ДОРОБКАХ ПЕДАГОГІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті досліджується аналіз науково-педагогічних публікацій педагогів другої половини ХІХ – початку ХХ ст., зроблено спробу проаналізувати чинники, які впливали на формування особистості К.Д. Ушинського як педагога, через призму його світоглядних позицій розкривалися основні напрямки педагогічного вчення стосовно моральності та духовно-морального виховання.

Ключові слова: К.Д. Ушинський, духовно-моральне виховання, рідна мова, праця, патріотизм.

В статье исследуется анализ научно педагогических публикаций педагогов второй половины ХІХ – началу ХХ ст., сделана попытка проанализировать факторы, которые влияли на формирование личности К.Д. Ушинского как педагога, через призму его мировоззренческих позиций раскрывались основные направления педагогического учения относительно нравственности и духовно морального воспитания.

Ключевые слова: К.Д. Ушинский, духовно моральное воспитание, родной язык, труд, патриотизм.

In the article the analysis of scientifically pedagogical publications of teachers of the second half is probed ХІХ – to beginning of the ХХ item, an attempt to analyse factors which influenced on forming of personality of К.Д. is done. Ushinskogo as a teacher, through the prism of him world view positions basic directions of pedagogical studies opened up in relation to morality and spiritually moral education.

Keywords: K.D. Ushinskiy, spiritually moral education, the mother tongue, labour, patriotism.

Постановка проблеми. Серед провідних педагогів ХІХ ст. визначне місце займає К.Д. Ушинський. У його творчому доробку помітне місце займають праці, що пов'язані з реформуванням та корінними змінами всієї системи навчання та виховання. К.Д. Ушинський

одним з перших виробив комплекс положень про духовно-моральне виховання людини від початку навчання до становлення її як особистості.

Висунуті та обґрунтовані К.Д. Ушинським ідеї склали науково-педагогічну концепцію виховання, навчання та формування стійких позитивних